

УДК 373.7

Горчинський С.В.

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається досвід організації професійної адаптації студентів, побудований на особистісно орієнтованому підході, а також новий режим професійної адаптації студентів, що забезпечується функціональною єдністю педагогічних умов. Результати впровадження показали його ефективність.

Ключові слова: професійна освіта, професійна адаптація, особистісно орієнтований підхід.

Дослідження процесу адаптації студентів до професійної діяльності здійснювалося нами в рамках особистісно-діяльнісного підходу, що вимагає реалізації в єдності таких принципів дослідження як принцип детермінізму, принцип спадкоємності наукових теорій, принцип доказовості, принцип об'єктивності. Особистісно-діяльнісний підхід орієнтує нас на реальну особистість, реальний рівень інтелектуальних, вольових, емоційних, фізичних та інших особистісних якостей, які необхідні для ефективної професійної діяльності.

Професійна освіта має на меті підготовку студентів до значущої для суспільства і самої особистості професійної діяльності, в якій найбільш повно повинні розкриватися їх творчі можливості на основі задоволення інтересів, схильностей та потреб. Підготовка фахівця не може відповідати сучасним вимогам, якщо він опанував тільки знання та вміння, але не розвинув потреби у творчій пізнавальній та професійній діяльності. Без особистісної зацікавленості своєю майбутньою професійною діяльністю неможливо, на наш погляд, підготувати висококваліфікованого фахівця, що володіє такими якостями, як професійна самостійність, активність та творчість. Отже, умовою якісної підготовки фахівця є формування адаптаційних якостей особистості, які необхідні в професійній діяльності.

Діяльність є джерелом розвитку людини, становлення професіоналізму, що призводить до задоволення своєю діяльністю.

Професійна діяльність виражає рівень активності особистості, визначає її відносини з навколишнім світом, дозволяє реалізувати всі найбільш особистісно-значимі потреби. Потреба реалізувати себе спонукає до професійної діяльності, є її основою. У той же час діяльність викликає нові потреби, що трансформує діяльність відповідно до потреб людини.

Особистість – об’єкт вивчення багатьох наук: філософії, соціології, психології, етики, педагогіки та інших. У філософських і психологічних концепціях особистість розглядається як сукупність психічних властивостей, найважливішою функцією якої є здійснення індивідуального способу суспільного буття. Розглядаючи різні підходи до розуміння особистості, можна сказати, що кожен підхід більш яскраво підкреслює її різні аспекти.

Для нас важливо, що запропонована структура дозволяє пізнати особистість в теоретичному плані: по-перше, вона має низку властивостей, які належать будь-якої особистості, по-друге, вона динамічна, тобто відображає можливість зміни якостей особистості в процесі розвитку, по-третє, функціональна, тому що складові її елементи і сама вона як ціле розглядаються як психологічні функції, по-четверте, ця структура психологічна і соціальна, тому що узагальнює психологічні властивості особистості, що пов’язані із її соціальними ролями.

Такий підхід до розуміння структури особистості дає нам можливість не тільки дослідити її властивості та якості (здібності), а й визначити соціальні та педагогічні фактори та умови їх розвитку.

Проблема розвитку особистості, її професійних якостей не може бути вирішена тільки визначенням меж дослідження. Особистість можна характеризувати з позиції соціалізації, набуття досвіду, особливостей психічних процесів (процесуальності) і властивостей особистості (індивідуальності). Проблема розвитку особистості, її професійних здібностей вирішується з позицій системного, діяльнісного, особистісно

орієнтованого, комплексного та інших підходів. Для вирішення проблеми необхідний такий підхід, в якому б позначалися й провідні функції в галузі освіти в цілому, і специфіка вищої освіти, і вікові особистісні особливості студентів. Таким підходом став особистісно-діяльнісний, основними ідеями якого є [2]:

- забезпечення розвитку професійних якостей особистості через організацію її діяльності;
- єдність взаємозв'язків індивідуальної та спільної пізнавально-професійної діяльності;
- облік і підпорядкування професійної освіти на кожному рівні розвитку особистості її інтересам та здібностям;
- формування уявлень про професійну діяльність як особистісно значиму.

Професійну діяльність ми розглядаємо як вид соціальної діяльності, що сприяє самореалізації особистості, розкритті особистісного потенціалу в процесі виконання соціально значущої діяльності.

Найважливішими складовими професійної діяльності людини є її властивості та якості. Їх розвиток та інтеграція в процесі професійного становлення призводять до формування системи професійно важливих якостей, що формуються в процесі професійної підготовки.

Осмисливши концептуальні положення професійної підготовки студентів до професійної діяльності, ми виходимо з того, що період студентства вони мають свої особливі характеристики, що діють в певних умовах, здатність як спонукати до саморозвитку, так і осмислювати його. Тому формування потреби в саморозвитку, пізнанні, самоорганізації, самореалізації та прояву цих потреб у відповідних мотивах, відносинах, переконаннях, особистісних установах, прагненні до безумовних відносин емпатійність, взаємовідкритість багато в чому визначає і здатність до професійної діяльності та професійних знань та вмінь як особистісно значущих.

Від розв'язання проблеми формування професійної спрямованості майбутніх учителів багато в чому залежить вдосконалення підготовки висококласних професіоналів і, в кінцевому підсумку, забезпечення ринку освітніх послуг кваліфікованими фахівцями, здатними вирішувати складні завдання розвитку суспільства.

Спрямованість особистості завжди соціально обумовлена і формується шляхом виховання і отримання досвіду.

Спрямованість розглядається як сукупність мотивів, що орієнтують діяльність особистості, тому необхідно зупинитися на розгляді понять мотив і мотивація. Термін "мотивація" являє собою більш широке поняття, ніж термін "мотив".

Поняття "мотивація" використовується в сучасній психології в двоякому сенсі: як що означає систему факторів, що детермінують поведінку (сюди входять, зокрема, потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення і багато чого іншого), і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Найчастіше в науковій літературі мотивація розглядається як сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, її початок, спрямованість та активність [3].

Мотиваційну сферу людини, з точки зору її розвиненості, можна оцінювати за такими параметрами: широта, гнучкість та ієрархічність. Під широтою мотиваційної сфери розуміється якісна різноманітність мотиваційних факторів – диспозицій (мотивів), потреб та цілей. Чим більше у людини різноманітних мотивів, потреб і цілей, тим більш розвинутою є її мотиваційна сфера [5].

Гнучкість мотиваційної сфери виражається в тому, що для задоволення мотиваційного спонукання загального характеру (вищого рівня) може бути використано більше різноманітних мотиваційних побудників нижчого рівня.

Історично склалося так, що у вітчизняній психології формування мотиваційної сфери людини в процесі її онтогенезу розглядається в рамках

формування інтересів людини як основних причин, що спонукають її до розвитку та діяльності.

Ймовірність виникнення інтересів чи мотивів вчинків людини визначається тією діяльністю, в яку вона залучена, а також тими обов'язками, які на неї покладені.

Сукупність структурних елементів особистості визначає її статус. Формування статусу особистості безпосередньо пов'язане з розвитком її спрямованості і набуттям досвіду соціальних відносин. Статус особистості характеризується через мотиви, принципи, установки, потреби та ідеали особистості.

Отже, статус особистості виступає психолого-педагогічною передумовою формування професійної спрямованості особистості студента.

Управління педагогічним процесом формування спрямованості особистості пов'язане з її евристико-прогностичною діяльністю. Тому важливо визначити інформаційне поле, що дозволяє ефективно управляти цим процесом [8].

Отже, управління професійною підготовкою, формуванням спрямованості особистості, її ефективність залежить від обсягу та якості інформації, одержуваної каналів зворотного зв'язку, від правильності прийнятих рішень. Сама інформація носить статичний і динамічний характер. При цьому динамічність інформації проявляється в потоці інформації, що відображає зміни, що відбуваються в системі становлення фахівця. Тому методологічно правильно буде розглядати взаємозв'язок інформації про функцію та інформацію про структуру як двох видів інформації, що відображають взаємодію і розвиток даної системи професійної підготовки студентів.

Для того щоб успішно вирішити проблему підготовки фахівця, необхідно, перш за все, сформувати особистість студента.

Ми відзначали, що спрямованість особистості за своїм змістом буває багатогранною. Однією з провідних змістовних сторін спрямованості особистості є пізнавальна спрямованість.

Під пізнавальної спрямованістю особистості прийнято розуміти ставлення до навчально-пізнавальної діяльності, її зміст і, перш за все:

- позитивне ставлення до навчальної діяльності; наявність пізнавальних схильностей та інтересів;
- наявність потреб і бажань проникнути в суть явищ, предметів, процесів;
- розуміння цілей та завдань пізнавальної діяльності, пізнавальної цінності;
- наявність установки на пізнавальну діяльність.

Оволодіння навчально-пізнавальною діяльністю не є самоціллю навчання у вищому навчальному закладі, а дозволяє засобами цієї діяльності підготуватися до професійної діяльності.

Особистість виступає як соціалізована людина, формується і розвивається у взаємодії, в якій людина вступає з навколишнім світом. У взаємодії зі світом, здійснюваної ним діяльності людина не тільки проявляється, але й формується. Тому діяльність як філософське поняття приймає фундаментальне значення, певну спрямованість, що знайшло своє відображення у соціалізації особистості [5].

Найважливішим питанням соціалізації особистості є її включення в суспільне життя, її інтеграція з конкретним соціумом. При цьому відбувається інтеграція відносин, встановлюються стійкі відносини в соціумі та між соціумами, посилюється взаємодія людей у соціальному середовищі.

Таким чином, феноменами соціалізації особистості, її спрямованості є:

- соціальна адаптація;
- проектування соціалізації особистості на основі реалізації здібностей та виконання соціальних функцій;

– розвиток соціального самоконтролю та відповідальності по відношенню до суспільства.

Студент у процесі професійної підготовки, виходячи зі своїх навчальних успіхів, соціальної ролі в академічній групі домагається певного статусу. Цей статус знаходиться під контролем самої особистості. Отже, самоконтроль, самопізнання, самоосвіта, саморегуляція виступають засобами формування статусу особистості, її спрямованості на професійну підготовку.

Для осмислення сутності статусу особистості необхідно знати її складові компоненти. Аналіз філософських та соціологічних досліджень [3; 6; 7; 8; 10] показує, що до складових компонентів статусу слід віднести особистісну роль як поведінкова сторона статусу, елементи культури особистості, ідентифікацію особистості зі своїм статусом, права та обов'язки, пов'язані з положенням особистості в соціумі.

Студент, що має високий навчальний статус відрізняється, як правило, високою поінформованістю, високим рівнем пізнавальних потреб та інтересів, сумлінністю, дисциплінованістю та духовністю.

Найважливішим новоутворенням особистості студента, що сприяють його професійної адаптації є компетентність.

У тлумачних словниках компетентність визначають як обізнаність та ерудованість. Під професійною компетентністю розуміють сукупність професійних: знань, умінь, а також способи виконання професійної діяльності [9].

Ключові компетенції розуміються, як загальна здатність людини мобілізувати в ході професійної діяльності набуті знання і вміння, а також використовувати узагальнені способи виконання дій.

Під професійною компетентністю розуміють вищий рівень професійно-ділову надійність, рівень навченості, наявність у майбутнього фахівця здатності до саморозвитку, творчості, оперативної адаптації у мінливих умовах діяльності. Все це, безумовно, вимагає сформованої потреби у постійному інтелектуальному, духовному та моральному самовдосконаленні.

Вищевикладене відповідає специфіці нашого дослідження, тому що випускник вищого навчального закладу є фахівцем, призначеним для самостійної управлінської та організаторської діяльності.

Одним з джерел професійного зростання фахівця є рефлексія його власного професійного досвіду.

У психології рефлексія визначається як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Рефлексія це усвідомлення людиною психічного процесу, що протікає в ній самій. Дане формулювання передбачає розкриттю трьох положень:

- усвідомлення психічних процесів;
- усвідомлення реакцій оточуючих людей;
- усвідомлення свого впливу на оточуючих.

Отже, у сучасній науці рефлексія розглядається як процес оцінки внутрішніх психічних актів і станів, що припускає достатню зрілість суб'єкта; як механізм взаєморозуміння, тобто осмислення суб'єктом того, як розуміються його особистісні особливості, емоційні реакції, когнітивні уявлення; як процес пізнання власних індивідуально-психологічних особливостей та адекватне сприйняття особистості оточуючих.

Таким чином, рефлексія являє собою складне утворення, що припускає певний рівень особистісної зрілості індивіда, що обумовлює необхідність організації спеціальної діяльності, спрямованої на розвиток рефлексивних якостей у студентів. У теорії професійної діяльності особливу увагу приділено професійної поведінки. У професійній діяльності студентів вузів особлива увага приділяється професійної поведінки як системі взаємопов'язаних рефлексивних і свідомих дій при досягненні поставленої мети.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И. Андреев. – Казань: Изд.: КГУ, 1988. – 238 с.
2. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности / В.Г. Асеев.

- М.: Мысль, 1976. – 157 с.
3. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования / А.Г. Асмолов. – М.: Наука, 1984. – 224 с.
  4. Бозаджиев В.А. Адаптация студентов младших курсов в вузе / В.А. Бозаджиев // Вестник. – Челябинск: ЧГАКИ. – 2003. – №8. – С. 32-38.
  5. Бондаревская Е.В. Ценностные основания личностно ориентированного подхода воспитания / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1995. – №4. – С. 29-36.
  6. Брудный В.И., Катаков А.Б. Адаптация студентов младших курсов вуза / В.И. Брудный, А.Б. Катаков. – М.: НИИВШ, 1975. – 36 с.
  7. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека / В.К. Вилюнас. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 228 с.
  8. Козарь Н.И. Адаптация первокурсников к условиям обучения в вузе / Н.И. Козарь // Психология. – 1979. – №16. – С. 151-156.
  9. Петров А.Ю. Профессиональная адаптация студентов вуза: монография / А.Ю. Петров. – Челябинск: Изд-во Челяб. академии культуры и ис-ва, 2004. – 185 с.
  10. Стригин В.В., Петров А.Ю. Здоровьесбережение в современном образовательном учреждении: монография / В.В. Стригин, А.Ю. Петров. – Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2004. – 171 с.

Gorchinsky S.V.

PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL ADAPTATION OF STUDENTS

The article considers the experience of professional adaptation of students and build on individual approach and a new mode of professional adaptation of students that is provided by functional unity of teaching conditions. Results showed the introduction of its effectiveness.

Key words: *professional education, professional adaptation, learner-oriented approach.*